

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Uit de suiker in de politiek: Het leven van de staatsman I.D. Fransen van de Putte (1822-1902)

Consten, P.J.J.

Citation

Consten, P. J. J. (2019, November 19). *Uit de suiker in de politiek: Het leven van de staatsman I.D. Fransen van de Putte (1822-1902)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/82483>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/82483>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/82483> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Consten, P.J.J.

Title: Uit de suiker in de politiek: Het leven van de staatsman I.D. Fransen van de Putte (1822-1902)

Issue Date: 2019-11-19

Dankwoord

In dit boek wordt het leven van de selfmade zeeman, ondernemer en politicus I.D. Fransen van de Putte beschreven. Weinig werd hem geschonken, hij moest zijn leven zelf vorm geven wat een boeiend verhaal opgeleverd heeft. Dus hij verdient een biografie. Gedurende mijn onderzoek is mij met enige regelmaat gevraagd hoe ik deze interessante Zeeuw gevonden heb, zeker omdat hij behoorlijk in de vergetelheid geraakt is. Ook ik had tijdens mijn afstuderen als niet-westers historicus aan de Vrije Universiteit nog nooit van hem gehoord. In een vervolgonderzoek, gestimuleerd door mijn scriptiebegeleider prof. dr. Heather Sutherland, waarin ik de straf van rotanslagen nader beschouw, las ik de eerste keer de naam Fransen van de Putte, die als verantwoordelijk minister van Koloniën de verwoestende straf afschafte in 1866. Het archiefonderzoek leidde tot een publicatie maar ik dacht toen nog niet aan het schrijven van een biografie. Ik trouwde en kreeg kinderen wat prachtig was maar ook veel aandacht vroeg. Mijn gezin was het belangrijkste, maar Fransen van de Putte bleef in mijn achterhoofd ronddwalen.

Onze dochters Anna en Mina werden zelfstandiger hetgeen mijn vrouw en mij steeds meer vrijheid gaf weer onze eigen dingen op te pakken. Zo besloot ik in 2009 om Fransen van de Putte meer aandacht te geven en begon aan een artikel over zijn tijd als adelborst in Medemblik. Toen kreeg ik de smaak te pakken en nam ik mij voor zijn levensverhaal op papier te gaan zetten. Ik wist meteen dat begeleiding hierbij onontbeerlijk zou zijn en ik besloot het onderzoek in de vorm van een proefschrift te gieten wat me de nodige houvast zou bieden. Mijn promotor prof.dr. Henk te Velde waarschuwde me bij aanvang dat een biografie schrijven een afgebakend geheel lijkt maar dat dat erg tegenvalt. Hij kreeg gelijk want Van de Puttes leven was zo veelzijdig dat het mij veel moeite kostte om mijn zoektocht te begrenzen en een rode draad te vinden. Alles leek belangrijk en ik was bang iets te missen. Gelukkig wist mijn promotor me uitstekend te leiden waardoor het in het water spartelen na enige tijd steeds minder werd en ik meer en meer mooie slagen vooruit maakte. Daarnaast heb ik veel steun gehad van mijn co-promotor prof.dr. Janny de Jong, die mijn manuscript meerdere malen kritisch gelezen heeft en mij met veel zinnig huiswerk naar huis stuurde. Mr. Gerlach Storm de Grave, een nazaat en eigenaar van het privé-archief Storm de Grave-van Reenen, waarin zich vele brieven van en aan Fransen van de Putte bevinden, ontving mij samen met zijn vrouw hartelijk toen ik hem benaderde om inzage in zijn archief te krijgen. Hij liet mij vele uren bij hem thuis en in Zeist foto's van de brieven maken die ik dan op de computer las en zijn enthousiasme als ik mijn voortgang meldde, was aanstekelijk en daardoor stimulerend.

Gerlach introduceerde mij bij prof.dr. Cees Fasseur, die mijn 'work in progress' gelezen heeft en positief reageerde. Hij vertelde mij dat hij de biografie zelf had willen schrijven maar dat het verschrikkelijke handschrift van Van de Putte hem weerhouden had. Hij vroeg mij om een deel van een brief voor te lezen en was ervan onder de indruk dat ik het afgrijselijke handschrift kon ontrafelen. Helaas heeft hij mijn boek niet meer van commentaar kunnen voorzien.

Dignus Fransen van de Putte, voorzag me van veel details over de familie. Dr. Herman de Liagre Böhl las mijn manuscript en voorzag me van waardevolle opmerkingen. Naast de goede kritiek die ik kreeg van mijn medepromovendi gedurende het lezen van elkaars werk, wil ik ook dr. Maartje Janse, prof.dr. Ulbe Bosma, dr. Jouke Turpijn, prof.dr. Wim van den Doel en prof.dr. Dirk-Jan Wolffram bedanken voor het lezen van mijn manuscript.

Bovenal ben ik mijn gezin heel dankbaar dat ze mij de ruimte gegeven hebben om dit tijdrovende onderzoek uit te voeren. Op zaterdagavond keken zij televisie of speelden een spelletje terwijl ik weer het handschrift van Fransen van de Putte aan het ontcijferen was. Mijn vrouw Esther heeft mij altijd gesteund als ik aan mijzelf twijfelde en me afvroeg waarom ik er ooit aan begonnen ben. Ik ben dan ook heel trots dat ik hen dit boek kan aanbieden waaraan zij door hun support een groot aandeel geleverd hebben.

Bronnen en literatuur**Afkortingen**

<i>AGN</i>	<i>Algemene Geschiedenis der Nederlanden</i>
<i>ARP</i>	<i>Anti Revolutionaire Partij</i>
<i>AStGR</i>	<i>Archief Storm de Grave-van Reenen</i>
<i>BMGN</i>	<i>Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden</i>
<i>BMHG</i>	<i>Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap</i>
<i>BRUHC</i>	<i>Bibliotheek Radboud universiteit Handschriftencollectie</i>
<i>BWN</i>	<i>Biografisch woordenboek van Nederland</i>
<i>GAR</i>	<i>Gemeentearchief Rotterdam</i>
<i>HEK</i>	<i>Handelingen Eerste Kamer</i>
<i>HTK</i>	<i>Handelingen Tweede Kamer</i>
<i>KB</i>	<i>Koninklijk Besluit</i>
<i>MvM</i>	<i>Ministerie van Marine</i>
<i>NA</i>	<i>Nationaal Archief</i>
<i>NNBW</i>	<i>Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek</i>
<i>NRC</i>	<i>Nieuwe Rotterdamsche Courant</i>
<i>SNI</i>	<i>Staatsblad van Nederlandsch-Indië</i>
<i>Vb</i>	<i>Verbaal</i>

Archieven*Privé-collectie*

Archief Storm de Grave-van Reenen (*AStGR*)

Nationaal Archief (NA) Den Haag

Archief Commissie Umbgrove
 Archief Lorentz
 Archief Ministerie van Marine
 Collectie Fransen van de Putte
 Collectie Thorbecke

Gemeentearchief Rotterdam (GAR)

Collectie Hendrik Muller

Haags Gemeentearchief

Archief familie Den Beer Poortugael

Universiteitsbibliotheek Leiden Bijzondere Collecties

Collectie P.J. Veth

Bibliotheek Radboud universiteit Handschriftencollectie (BRUHC)

Handschrift Schrant

Periodieken

Handelingen Tweede Kamer (HTK)
 Handelingen Eerste Kamer (HEK)
 Staatsblad van Nederlandsch-Indië.
 Regeringsalmanak voor Nederlands-Indië.
 Bijdragen tot de algemeene statistiek van Nederland, jaargang 1878 aflevering , Bevolking, oppervlakte ('s Gravenhage 1880).

Algemeen Handelsblad
 Amsterdamsche Courant
 Arnhemsche Courant
 Bataviaasch Handelsblad
 Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage
 De Locomotief
 Goessche Courant
 Java-bode
 Javasche Courant
 Nieuwe Rotterdamsche Courant
 Nieuwsbode, Dagblad van Soerabaija
 Middelburgsche Courant
 Rotterdamsche Courant

Literatuur

- ‘1822-1902. Isaac Dignus Fransen van de Putte en het keerpunt in de koloniale politiek (Met portret)’, *Vragen van den Dag* 17 (1902) 273-291.
- Abbing, Dr.C.A., ‘Levensberigt van Thade Pan’, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (Hoorn 1860).
- Acda, G.M.W., M.A. van Alphen en Ph.M. Bosscher, *Het Instituut. Honderdzeventig jaar opleiding tot marineofficier 1829-1999* (Amsterdam 2000).
- ‘Adelborstenopleiding. Koninklijk instituut voor de marine te Medemblik 1829-1850’ , *Adelborstenopleiding te Delft-Medemblik-Breda. Samengesteld door M.J.C. Klaassen Schout-bij-nacht van administratie titulair bd* (1979).
- Aerts, Remieg, Janny de Jong en Henk te Velde, *Het persoonlijke is politiek: Egodocumenten en politieke cultuur* (Hilversum 2002).
- Aerts, Remieg, *De Letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (Amsterdam 1997).
- Aerts, Remieg, ‘De nieuwe politiek van Johan Rudolf Thorbecke. Emoties hoorden niet in het parlement thuis’, *Historisch Nieuwsblad, nummer 3* (2003).
- Aerts, Remieg, *Het aanzien van de politiek. Geschiedenis van een functionele fictie* (Amsterdam 2009).
- Aerts, Remieg, *Thorbecke wil het. Biografie van een staatsman* (Amsterdam 2018).

- Amorie van der Hoeven, H.A. des, 'De cultuur-wet', *De Gids* 26 I (1862) 841-852.
- Anoniem, *Eene waarschuwendende stem uit de binnenlanden van Java* ('s Gravenhage 1852).
- Anoniem, *Een waarschuwendende stem tot allen die Indië voor Nederland wenschen te behouden* (Rotterdam 1859).
- Anoniem, *Blik op de laatste 10 jaren in Nederlandsch-Indië* (1860).
- Anoniem, *De koloniaal-radicalen en het Cultuur-Stelsel* ('s Gravenhage 1862).
- Anoniem, *De anti-cultuurwet van den minister Fransen van de Putte* ('s Gravenhage 1865).
- Anoniem, *Wie is de heer Mijer, nieuw benoemd Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië?* ('s Gravenhage 1866).
- Baay, R., *Daar werd wat gruwelijks verricht. Slavernij in Nederlands-Indië* (Amsterdam 2015).
- Beaufort, F. de, Berg, J. van den & Schie, P. van, *Eigenzinnige liberalen. Onafhankelijke denkende politici in Nederland* (Amsterdam 2014).
- Beaufort, J.A.A.H. de, 'Vijftig jaren uit onze geschiedenis (1868-1918)', *De Gids* 88 IV (1924) 341-360.
- Beaufort, J.A.A.H. de, 'Vijftig jaren uit onze geschiedenis (1868-1918)', *De Gids* 89 I (1925) 391-410.
- Beek, A.W.K. ter, *De vier eerste jaren Atjeh-oorlog* ('s Gravenhage 1883).
- Beets, G e.a., *De demografische geschiedenis van de Indische Nederlanders, NIDI rapport nr.64* (Den Haag 2002).
- Bekking, H.C., *De „schandalen” van den „vrijen arbeid in Rembang”. Eene toelichting op het rapport van den heer O. van Rees* ('s Gravenhage 1864).
- Benda, H.J., 'The structure of South East Asian history: some preliminary observations', *Continuity and change in South East Asia. Collected journal articles of Harry J Benda* (New Haven 1972) 106-138.
- Berg, J.Th.J. van den, *De toegang tot het Binnenhof. De maatschappelijke herkomst van de Tweede Kamerleden tussen 1849-1870* (Weesp 1983).
- Berg, J.Th.J van den, Vis, J.J., *De eerste honderdvijftig jaar parlementaire geschiedenis van Nederland 1796-1946* (Amsterdam 2013).
- Betz, G.H., *Politieke beschouwingen, Tweede gedeelte koloniale politiek* ('s Gravenhage 1867).
- Beus, J.W. de, 'Oorsprong en wederkeer van de liberalen', J.W. de Beus, J.A.A. van Doorn, *De Interventiestaat* (Meppel/Amsterdam 1984) 88-113.
- Bleeker, P., 'Iets over de vrije tabakcultuur op Oost-Java', *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, eerste deel, vijfde aflevering* (Zaltbommel 1863) 311-313.
- Blok, P.J., *Geschiedenis van het Nederlandsche volk, deel 4* (Leiden 1923).

- Boekholt, P. H. van Combrugge, N.L. Dodde en J. Tjissen (red), *Tweehonderd jaar onderwijs en de zorg van de staat* (2002).
- Boels, Henk, ‘Intusschen hield ik hem door vormelijke beleefdheid in toom’ James Loudon over vormen en gedrag in de politiek’, *Het persoonlijke is politiek: Egodocumenten en politieke cultuur* (Hilversum 2002) 87-100.
- Boels, Henk, Janny de Jong, C.A. Tamse, *Eer en fortuin. Leven in Nederland en Indië 1824-1900. Autobiografie van gouverneur-generaal James Loudon* (Amsterdam 2003).
- Boer, Dr.M.G. de, *100 Jaar Nederlandse scheepvaart* (Den Helder/Amsterdam 1939).
- Boogman, J.C., ‘Het eerste ministerie Thorbecke 1849-1853’, *Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Nederland en België 1840-1914*(AGN) *Nieuwste tijd* 12 (Bussum 1977) 353-378.
- Boomgaard, Peter, *Children of the colonial state: population growth and economic development in Java 1795-1880* (Amsterdam 1989).
- Borel, G.F.W., *Onze vestiging in Atjeh. Drogredenen zijn geen waarheid* (Delft 2009).
- Bos, Dennis, *Willem III, Koning Gorilla* (Soesterberg 2007).
- Bosma Ulbe en Remco Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920* (Amsterdam 2003).
- Bosma, Ulbe, ‘Het cultuurstelsel en zijn buitenlandse ondernemers. Java tussen oud en nieuw kolonialisme’, *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 2 (2005) nr.2, 3-28.
- Bosma, Ulbe, *Indiëgangsters. Verhalen van Nederlanders die naar Indië trokken* (Amsterdam 2010).
- Bosscher, Ph.M., ‘De opleiding van officier voor de Nederlandse marine van de Napoleontische tijd tot het einde van de Tweede Wereldoorlog’, *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 3 (1985) 205-219.
- Bossenbroek, Martin, ‘Geweld als therapie. De roes van de Atjeh-oorlog’, Liesbeth Dolk (red.), *Atjeh. De verbeelding van een koloniale oorlog* (Amsterdam 2001).
- Brabers, Jan, *Een Arnhems burger bij uitnemendheid. Levensbericht van W.H. Dullert 1817-1881* (Hilversum 2010).
- Bremas, Jan, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid. Het Preanger stelsel van gedwongen koffieteelt op Java, 1720-1870* (Amsterdam 2010).
- Brink, J. ten, *Oost-Indische dames en heeren. Vier bijdragen tot de kennis van de zeden en usantiën der Europeesche maatschappij in Nederlandsch-Indië, Eerste Deel* (Arnhem 1866).
- Brooshooft, P., *De ethische koers in de koloniale politiek* (Amsterdam 1901).
- Bruijn, J.R. en Van Eyck van Heslinga, E.S., *Maarten Schaap, een Katwijker ter koopvaardij (1782-1870): een biografie en een dagboek* (Amsterdam 1988).
- Bruijn, J.R., H.J. den Heijer en H. Stapelkamp, *Julius Constantijn Rijk, Zeeman en minister 1787-1854* (Amsterdam 1991).
- Bruin, Willem de, ‘De revolutie begon in het theater’, *Historisch Nieuwsblad* nr.6/2011.
- Buijs, J.T., ‘Zomer- en winterstormen’, *De Gids* 30 III (1866) 1-32.

- Buijs, J.T., 'Het koloniaal debat', *De Gids* 34 II (1870) 338-371.
- Buijs, J.T., 'Onze politieke toestand', *De Gids* 35 IV (1871) 523-558.
- Buijs, J.T., 'Heden en morgen. De crisis en de toekomst der liberale partij, door Mr.O.B. Culemborg, Blom en Olivierse, 1876', *De Gids jaargang* 41 (1877) 104-131.
- Calisch, I.M. en Calisch, N.S., *Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal* (Tiel 1864).
- Callahan, Maureen, *The harbor barons: political and commercial elites and the development of the port of Rotterdam, 1824-1892 Volume I* (Ann Arbor 1981).
- Castoretpollux, *In de Tweede Kamer. Portretten* (Sneek 1881).
- Cobden, R, *Political writings of Richard Cobden Volume 2. With a preface by Lord Welby, introduction bij Sir Louis Mallet c.b. and William Cullen Bryant* (London 1903).
- Conrad, J.F.W., 'Levensbericht van J.Ph. de Bordes', *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden, over het jaar 1899-1900* (Leiden 1900) 282-292.
- Consten, P.J.J., 'Geweld in dienst van de koloniale discipline. Een onderzoek naar de afschaffing van de straf van rottingslagen op Java', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 24 II (1998) 138-158.
- Consten, P.J.J., 'Schepen van hout, mannen van ijzer', *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 1 (2009) 26-44.
- Cornets de Groot van Kraayenburg, Jhr.J.P., *Aanmerkingen op het ontwerp van wet tot vaststelling van een reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indië* ('s Gravenhage 1853).
- Daalen, H.B. van, *De mislukte tocht naar Atjeh, aan wien de schuld?* (Batavia/'s Gravenhage 1873).
- Daum, P.A., *Uit de suiker in de tabak* ('s Gravenhage 1977).
- 'De ministeriële crisis', *De Gids* 30 I (1866) 417-432.
- Dana, R.H., *Twee jaar voor de mast 1834-1836. Het klassieke verhaal van het matrozenleven op zee* (Baarn 1988).
- Dekker, E. 'Frederik Kaiser en zijn pogingen tot hervorming van het 'sterrekundig deel van onze zeevaart', *Tsch Gesch Gnk Natuurw Wisk Techn* 13 I (1990) 23-41.
- Deventer, C.Th. van, 'Een Eereschuld', *De Gids* 63 III (1899) 205-256.
- Deventer, C.Th. van, 'I.D. Fransen van de Putte. Ter nagedachtenis', *De Gids* 66 II (1902) 128-137.
- Deventer J.S.Z., S. van, *Bijdragen tot de kennis van het landelijk stelsel op Java op last van zijne excellentie den minister van koloniën I.D. Fransen van de Putte, deel III, De werking van het stelsel na 1836* (Zaltbommel 1866).
- Dibbits, Dr.H.C., 'De suiker', *Vaderlandsche letteroefeningen* (1867) 735-774.
- Diepenhorst, Dr.P.A, *Onze strijd in de Staten-Generaal, deel II, B. Koloniale politiek* (Amsterdam 1929).

- Dieperink, A.J., *Tien maanden op zee. Schetsen uit het leven van een kajuitsjongen* (Amsterdam 1852).
- Ditzhuyzen, R.E. van, 'Isaac Dignus Fransen van de Putte Lid Eerste Kamer 1880-1902', A. Postma e.a., *Aan deze zijde van het Binnenhof* ('s Gravenhage 1990) 211-225.
- Doel, H.W. van den, *De stille macht. Het Europese binnenlands bestuur op Java en Madoera. 1808-1942* (Amsterdam 1994).
- Doel, H.W. van den, *Het rijk van Insulinde. Opkomst en ondergang van een Nederlandse kolonie* (Amsterdam 1996).
- Drentje, J., *Thorbecke: een filosoof in de politiek* (Amsterdam 2004).
- Dudink, S., *Deugdzaam liberalisme. Sociaal-liberalisme in Nederland 1870-1901* (Amsterdam 1997).
- Duyverman, J.P., *Uit de geheime dagboeken van Aeneas Mackay. Dienaar des konings 1806-1876* (Houten 1987).
- Een ingezeten van Java, *Beschouwingen over de emancipatie der slaven in Nederl. (oost) Indië zoodanig als die is voorgesteld in de verhandeling van Dr. W.R. van Hoëvell* (Nieuwediep 1849).
- Elson, R.E., *Village Java Under the Cultivation System, 1830-1870* (Sydney 1993).
- Enklaar, E.C., *Het koloniseren met Nederlanders op Java en het tegenwoordig kultuurstelsel beschouwd uit het oogpunt van belang en van menselijkheid* (Kampen 1857).
- Enthoven, E., *NV Deli-Maatschappij (1869-1929) XI De handel* (Amsterdam 1929).
- Eyssell, A. P. Th., 'Mr. Johannes Kappeyne van de Coppello', *Themis*, LVI (1895) 645-656.
- Fabius, A.N.J., 'Hoe men een eeuw geleden zee-officier werd', *Geïllustreerd weekblad voor zeewezen en watersport ons element waarin opgenomen de 21^e jaargang. Het Nederlandse zeewezen*.
- Fasseur, Cees, 'Van suikercontractant tot kamerlid. Bouwstenen voor een biografie van Fransen van de Putte (de jaren 1849-1862)', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 88 (1975) 333-354.
- Fasseur, Cees, 'Organisatie en sociaal-economische betekenis van de gouvernementssuikercultuur in enkele residenties op Java omstreeks 1850', *Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde* 133 (1977) 261-293.
- Fasseur, Cees, *Kultuurstelsel en koloniale baten. De Nederlandse exploitatie van Java 1840-1860* (Leiden 1978).
- Fasseur, Cees, 'Het cultuurstelsel opnieuw in discussie' in: *Geld en geweten. Een bundel opstellen over anderhalve eeuw Nederlands bestuur in de Indonesische archipel* (Den Haag 1980).
- Fasseur, Cees, *Onhoorbaar groeit de Padi. Max Havelaar en de publieke zaak* (Amsterdam 1987).
- Fasseur, Cees, 'Hemelse godin of melkgevende koe: de Leidse universiteit en de Indische ambtenaarsopleiding 1825-1925', *BMGN* 103 (1988) afl.2, 209-224.
- Fasseur, Cees, 'Een vergeten strafwetboek', *De weg naar het paradijs en andere Indische geschiedenissen* (Amsterdam 1995).

- Fasseur, C., *Indischgasten* (Amsterdam 1997).
- Fasseur, Cees, *De Indologen. Ambtenaren voor de oost 1825-1950* (Amsterdam 2003).
- Fasseur, Cees, 'Een domme, wrede satire op de Havelaarszaak' Multatuli en de Maatschappij tot Nut van den Javaan', *Indische Letteren, Tijdschrift van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde, Themanummer Van Inlander tot Indonesiër* 24 II (2009) 90-91.
- Franck, E., *Eenige woorden tot geruststelling op alarmberigten uit Indië* ('s Gravenhage 1859).
- Fransen van de Putte, I.D., *De regeling en uitbesteding van de suikercontracten op Java* (Goes 1860).
- Fransen van de Putte, I.D., 'Mijn advies aan den Minister van Koloniën nader toegelicht', *De Gids* 40 IV (1876) 507-518.
- Fransen van de Putte, I.D., *Atjeh. Parlementaire redevoeringen (Februari 1873-December 1885) Met een voorwoord* (Schiedam 1886).
- Furnée, J.H., *Plaatsen van beschaafd vertier. Standsbesef en stedelijke cultuur in Den Haag 1850-1890* (Amsterdam 2012).
- Gaastra, Femme S., *De geschiedenis van de VOC* (Zutphen 1991).
- Gevers Deynoot, W.T., *Herinneringen eener reis naar Nederlandsch-Indië in 1862* (Den Haag 1864).
- Giele, J., *De arbeidsenquête van 1887: Een kwaad leven. Deel 3: De Vlasindustrie. Tilburg. Eindverslag* (Nijmegen 1981).
- Giok Kiauw Nio Liem, *De rechtspositie der Chinezen in Nederlands-Indië 1848-1942. Wetgevingsbeleid tussen beginsel en belang* (Leiden 2009).
- Goddée Molsbergen, Dr.E.C., *Gedenkboek Reynst & Vinju 1836-1936* (Batavia 1935).
- Graaf, Ton de, *Geschiedenis van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, 1824-1964* (Amsterdam 2012).
- Graaff, Bob de, *'Kalm te midden van woedende golven'. Het ministerie van Koloniën en zijn taakomgeving 1912-1940* (Den haag 1997).
- Groen van Prinsterer, G, *Parlementaire studiën en schetsen, Deel 1 No. IX en .X.* ('s Gravenhage 1865).
- Groenveld, S., *Goes zeshonderd jaar stad. Drie studies over zijn geschiedenis (1405-2005)* (Goes 2005).
- Haan, Ido de, Henk te Velde, 'Vormen van politiek. Veranderingen van de openbaarheid in Nederland 1848-1900', *BMGN* 111 (1996) afl.2, 167-200.
- Haan, Ido de, *Het beginsel van leven en wasdom. De constitutie van de Nederlandse politiek in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2003).
- Hagen, P., *Koloniale oorlogen in Indonesië. Vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing* (Amsterdam/Antwerpen 2018).

- Hartgerink, H.J.H., *De Staten-Generaal en het Volksonderwijs in Nederlandsch-Indië (1848-1918)* (Groningen-Batavia 1942).
- Head, F.B., *Bubbles from the brunnen of Nassau by an old man* (London 1866).
- Hermans, W.F., *De raadselachtige Multatuli* (Amsterdam 1976).
- Hermans, Dorien en Daniela Hooghiemstra, *Voor de troon wordt men niet ongestraft geboren. Ooggetuigen van de koningen van Nederland 1813-1890* (Amsterdam 2008).
- Hermas, *Aan wien de schuld?* (Batavia 1859).
- Herwerden, J.D. van, *Java, voorheen, tegenwoordig en in de toekomst; in verband met het concept-reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indië* ('s Gravenhage 1854).
- Herwerden, J.D. van, *Is overgang tot vrijen-landbouw op Java, zonder slooping van het stelsel van kultuur, nu reeds mogelijk?* ('s Gravenhage 1854).
- Herwerden J.D. van, *Indië gelijk het geworden is en Nederland gelijk het dreigt te worden* ('s Gravenhage 1859).
- Hesselink, E.Q., *Genezers op de koloniale markt: inheemse dokters en vroedvrouwen in Nederlandsch OostIndië, 1850-1915* (Amsterdam 2009).
- ‘Het Tijdschrift van Nederlandsch Indië, zijn verleden en zijne toekomst. Een woord van de Redactie aan de Lezers’, *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 1 I (1867) 1-13.
- Heuvel, F.A. van den, *De Cobden-club* (Amsterdam 1884).
- Hoëvell, Dr.W.R. van, *Bedenkingen tegen de Minister van Koloniën aan de Tweede Kamer der Staten Generaal omtrent den verkoop van landen op Java* (Groningen, 1849).
- Honoré Naber, S.L., *Het leven van een vloothouder. Gedenkschrift M.H. Jansen* (Utrecht 1925).
- Hooykaas, G.J. en Santegoets, F.J.P., *Briefwisseling van J.R. Thorbecke Deel VI 1853-1862* (Den Haag 1998).
- Houwaart, E.S., *De hygiënist. Artsen, staat en volksgezondheid 1840-1890* (Maastricht 1991).
- Hugenholtz, W.R., *Landrentebelasting op Java 1812-1920* (zp/zd).
- Hugenholtz, W.R., *Een buitenbezittingse radja. Herinneringen van W.J.M. Michielsen (1844-1926)* (Hilversum 2015).
- Huyssen van Kattendijke-Frank, K., *Met prins Hendrik naar de Oost* (Zutphen 2004).
- Huyssen van Kattendyke, W.J.C., *Een woord over de opleiding van adelborsten* ('s Gravenhage 1855).
- Idema, H.A., ‘Fransen van de Putte op Java’, *De Gids* 98 III (1934) 294-324.
- Iongh, H de, *Oranje-bastaarden. Een vademecum* (Soesterberg 2001).

- Janse, M., *De afschaffers. Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam 2007).
- Janse, M.J., 'De geschiedenis van de 'Maatschappij tot Nut van den Javaan', 1866-1877. 'Waarheid voor Nederland, regtvaardigheid voor Java'', *Utrechtse Historische Cahiers* 20 nr.3/4 (1999) 1-107.
- Janssens, R., *Opbouw van de antirevolutionaire partij 1850-1888* (Hilversum 2001).
- Jonckbloet, W.J.A., *Thorbecke en de liberalen* (Groningen 1872).
- Jong, Dr. J. de, 'Frederik Kaiser', *Mannen van betekenis in onze dagen. Levensschetsen en portretten* bijeengebracht door N.C. Balsem, 7 IV (Haarlem 1876) 137-196.
- Jong, J. de, *Van batig slot naar ereschuld. De discussie over de financiële verhouding tussen Nederland en Indië en de hervorming van de Nederlandse koloniale politiek, 1860-1900* (zp, 1989).
- Jong, J. de, 'Gezag macht en prestige. Het ontslag van James Loudon als gouverneur-generaal van Nederlands-Indië in 1874 in het perspectief van de veranderende politieke cultuur', *BMGN*, 113 II (1998) 177-201.
- Jong, J. de, 'Het is in Indië en Holland een beroerde boel. Brieven van Otto van Rees aan Isaäk Dignus Fransen van de Putte 1863-1878' in: *Het persoonlijke is politiek: Egodocumenten en politieke cultuur* (Hilversum 2002) 101-118.
- Jong, J. de, '“Negotiations in Bismarckian Style”: The Debate on the Aceh War and its Legitimacy, 1873-1874', *Itinerario* 29 (2005) 38-52.
- Jong, J. de, 'A go-ahead fellow in Dutch politics? I.D.Fransen van de Putte, the press and political culture around 1870', Huub Wijfjes, Gerrit Voerman eds., *Mediatization of politics in history*, Groningen studies in cultural change, 35 (Leuven Parijs Dudley 2009) 33-50.
- Jong, J.J.P. de, *De waaier van het fortuin. De Nederlanders in Azië en de Indonesische archipel 1595-1950* (Den Haag 1998).
- Jong, R. de, *Van standspolitiek naar partijloyaliteit. Verkiezingen voor de Tweede Kamer 1848-1887* (Hilversum 1999).
- Jonge, H. de, 'Eenen geest en lichaam afmattenden strijd' Brest van Kempen als bestuursambtenaar op Madoera', *Indische letteren Tijdschrift van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde* 4 II (1989) 49-66.
- Junius van Hemert, F., *De uitbesteding van suikercontracten op Java door I.D. Fransen van de Putte* (Amsterdam 1860).
- Jurriaanse, M.W., *De Nederlandse Ministers van Buitenlandse Zaken 1813-1900* (Den Haag 1974).
- Kaiser, F., 'Herleiding der maans afstanden', *De Gids* (1840).
- Kamerbeek e.a., L., *Indië in Den Haag. Portret van een verlofganger* (Den Haag 1982).
- Kamphuis, Kirsten, 'Sla, sla, geen gena', *De Groene Amsterdammer*, 13 juni 2013.
- Kappeyne van de Coppello, J., *Een laatst woord over de herkiezing van Mr. J. Kappeyne van de Coppello* (1866).

- Kielstra, E.B., 'Heerendiensten op Java', *Onze Eeuw* 1 (1901) 67-93.
- Klerck, E.S. de, *De Atjeh-oorlog, in opdracht van de regering met gebruikmaking van officieele bescheiden samengesteld, deel 1, Het ontstaan van den oorlog* ('s Gravenhage 1912).
- Knight, G. Roger, *Sugar, Steam and Steel. The Industrial Project in Colonial Java, 1830-1885* (Adelaide, 2014).
- Kommers, J.H.M., *Besturen in een onbekende wereld 1800-1830. Een antropologische studie I* (Meppel zd).
- Koole, R., *Politieke partijen in Nederland. Ontstaan en ontwikkeling van partijen en partijstelsel* (Zeist 1995).
- Kossmann, E.H., *De Lage Landen 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België, Deel I 1780-1914* (Amsterdam 1986).
- Kuitenbrouwer, M., 'De Nederlandse afschaffing van de slavernij in vergelijkend perspectief', *BMGN* 93 aflevering 1, 69-100.
- Kuitenbrouwer, M., *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme; koloniën en buitenlandse politiek 1870-1902* (Amsterdam 1985).
- Lammers, G.J., *De kroon en de kabinetsformatie* (IJmuiden 1952).
- Lavater Jr., *Politieke photographiën van de aftredende leden der Tweede Kamer* (Sneek 1879).
- Lean, Dr.ir. J. Mc, 'Het onderwijs aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Medemblik 1829-1850', *Mededelingen van de Nederlandse vereniging voor zeegeschiedenis* 33 II (1976) 18-30.
- Leidelmeijer, Margaret, *Van suikermolen tot grootbedrijf. Technische vernieuwing in de Java-suikerindustrie in de negentiende eeuw* (Amsterdam 1997).
- Limburg Brouwer, P.A.S. van, 'Koloniaal kamerkout', *De Gids* 27 I (1863) 249-277.
- Limburg Brouwer, P.A.S. van, 'Java's hervormers', *De Gids* 30 I (1866) 433-474.
- Lintsen (red.), H.W., *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890. Deel III. Textiel. Gas, licht en electriciteit. Bouw* (Zutphen 1993).
- Lintsen (red.), H.W., *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van de moderne samenleving 1810-1890 Deel IV. Delfstoffen, machine- en scheepsbouw, stoom, chemie, telegrafie en telefonie* (Zutphen 1993).
- Lintum, C. te, *De koffie-veilingen der Nederlandsche Handel-maatschappij en de Max Havelaar*, *Onze Eeuw*, 16 (1916) 445-459.
- Lion, H.J., *Hoe Indië geregeerd wordt* ('s Gravenhage 1861).
- Lloyd, Christopher, *The Navy and the Slave Trade: The suppression of the African slave trade in the nineteenth century* (London 1968).
- Locher-Scholten, E.B., *Ethiek in fragmenten. Vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederland in de Indonesische Archipel, 1877-1942* (Utrecht 1981).

- Loon, Inez van, *Anna's grote reis* (zp/2016).
- Maarseveen, J.G.S.J. van, *Nicolaas Gerard Pierson. Handelsman Econoom en Bankier Eerste periode 1839-1877* (zp/1981).
- Maarseveen, J.G.S.J. van, *Briefwisseling van Nicolaas Gerard Pierson 1839-1909, deel I 1851-1884* (Amsterdam 1990).
- Maarseveen, J.G.S.J. van, 'N.G. Pierson (1839-1909)', *Van Thorbecke tot Telders. Hoofdpersonen uit de geschiedenis van het Nederlandse liberalisme vóór 1940* (Assen/Maastricht 1993).
- Maas, N, 'Dat boek is meer dan een boek, het is een mensch. Reacties op Max Havelaar in 1860', *Over Multatuli* 29 (1992) 13-60.
- Maas, N. , *Multatuli voor iedereen (maar niemand voor Multatuli)* (Nijmegen 2000).
- Mandele, K.E. van der, *Het liberalisme in Nederland. Schets van de ontwikkeling in de negentiende eeuw* (Arnhem 1933).
- Mandere, H.Ch.G.J. van der, 'De suikerindustrie op Java, hare geschiedenis en ontwikkeling. De negentiende eeuw', *Indië Geïllustreerd weekblad voor Nederland en koloniën*, 5^e jaargang no.17, 27 juni 1921.
- Mansvelt, Dr.W.M.F., *Geschiedenis van de Nederlandse Handel-Maatschappij, uitgegeven ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan in opdracht van de directie en in overleg met de heer Abram Muller, oud-directeur der maatschappij, deel II* (Haarlem zj).
- Maris van Sandelingenambacht, Mr.Dr.J.C., 'De Middelburgse Van de Putte's (II)', *De Nederlandsche Leeuw* 10 oktober 1969, no.10.
- Mees, Mr.W.C, *Man van de daad. Mr Marten Mees en de opkomst van Rotterdam* (Rotterdam 1946).
- Meulen, Dik. van der, *Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker* (Amsterdam 2002).
- Meulen, Dik van der, *Koning Willem III 1817-1890* (Meppel 2013).
- Meulen Dik van der, Gerlach Storm de Grave, 'Drie brieven. Multatuli, Tine en Edu Douwes Dekker', *Jaarboek Multatuli* 2014 (Hilversum 2014) 9-19.
- Molhuysen, Dr.P.C. en Prof.dr.P.J. Blok, *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek* 7 (Leiden 1911).
- Moltzer, H.E., 'Levensbericht van W.J.A. Jonckbloet', *Jaarboek der Koninklijke Akademie van Wetenschappen* (Amsterdam 1886) 1-70.
- Mörzer Bruyns, W.F.J., *Konst der stuurlieden. Stuurmanskunst en maritieme cartografie in acht portretten 1540-2000* (Zutphen 2001).
- Muller, Hendrik, *Muller een Rotterdams zeehandelaar Hendrik Muller Szn (1819-1898)* (Schiedam 1977).
- Muller, P.N., 'Richard Cobden', *De Gids* 29 III (1865) 112-135.
- Nagtglas, F., *Levenslichten van Zeeuwen I en II* (1893).

- Nederland's patriciaat. Genealogieën van vooraanstaande geslachten* 60^e jaargang 1974, Van de Putte, 329-350.
- Netscher, F.H.J., *Regt en onregt of de toestand der gewestelijke besturen in Indië tegenover de particuliere industrie* ('s Gravenhage 1864).
- Netscher, F., *Uit ons parlement. Portretten en schetsen uit de Eerste – en Tweede Kamer* (Amsterdam 1890).
- Niel, R van, 'The function of Landrent under the Cultivation System in Java', *The Journal of Asian Studies*, Volume XXIII no.3 (1964) 357-375.
- Niel, Robert van, *Java under the cultivation system* (Leiden 1992).
- Nieuwenhuys, R., 'Eduard Douwes Dekker', *Oost-Indische spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden* (Amsterdam 1972) 559-602.
- Nijs, Thimo de, *In veilige haven. Het familieleven van de Rotterdamse gegoede burgerij 1815-1890* (Nijmegen 2001).
- Oderwald, J., *Het Nederlandsche zeilschip van 1800 tot het einde*, (Amsterdam 1939).
- Olivier, J, *Land- en zeetogten in Nederland's Indië, en eenige Britse etablissementen, gedaan in de jaren van 1817 tot 1826* (Amsterdam 1827).
- Olivier, Mr.W.C.D, *Herinneringen aan Mr.J.R. Thorbecke* (Arnhem 1872).
- Onghokham, *The residency of Madiun. Priyayi and Peasant in the Nineteenth Century* (zp 1975).
- ‘Ons koloniaal stelsel en de Nederlandsch-Indische katoenmaatschappij’, *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, 4 I (1866) 122-123.
- Oosterwijk, Bram, *Koning van de koopvaart, Anthony van Hoboken (1756-1850)* (Amsterdam 1996).
- Oosterwijk, Bram, *Vlucht na victorie: Lodewijk Pincoffs (1827-1911)* (Rotterdam 1979).
- Otterspeer, W., *De wiekslag van hun geest: de Leidse universiteit in de negentiende eeuw* ('s-Gravenhage 1992).
- Oud, P.J, *Honderd jaren. Een eeuw van staatkundige vormgeving in Nederland 1840-1940* (Assen 1979).
- Oudemans, J.C., 'Levensschets van Frederik Kaiser', *Jaarboek van de koninklijke akademie van wetenschappen gevestigd te Amsterdam* (Amsterdam 1875) 39-104.
- Pekelharing, B.H., 'I.D. Fransen van de Putte', *Mannen en vrouwen van beteekenis in onze dagen. Levensschetsen en portretten bijeengebracht door Mr.J Kalff jr.* (Haarlem, 1899) 355-400.
- Perron, E. du, 'Multatuli en de luizen. Aantekeningen bij een nieuw waarheidsboek over Multatuli', *Verzameld werk deel 4* (Amsterdam 1956) 542-546.
- Pierson, Mr.N.G., *Het Kultuurstelsel. Zes voorlezingen* (Amsterdam 1868).
- Pierson, Mr.N.G., *Koloniale politiek* (Amsterdam 1877).

- Pierson, Mr.N.G., 'Levensbericht van I.D. Fransen van de Putte', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1903) 17-78.
- Pierson, Mr.N.G., *Verspreide economische geschriften*, deel 3 (Haarlem 1911).
- Poort, W.A., 'De geschiedenis van de zeilvloot der Hobokens', *Rotterdamsch Jaarboekje* (1952) 126-144.
- Prehn, W. van, *Dwang- en monopoliestelsel vergeleken met het stelsel van vrije ontwikkeling* ('s Gravenhage 1863).
- Raak, Ronald van, *In naam van het volmaakte. Conservatisme in Nederland in de negentiende eeuw van Gerrit Jan Mulder tot Jan Heemskerk Azn.* (Amsterdam 2000).
- Reid, A., *The Contest for North Sumatra. Atjeh, the Netherlands and Britain 1858-1898* (Kuala Lumpur/Singapore 1969).
- Reinsma, R., *Het verval van het cultuurstelsel* ('s Gravenhage 1955).
- Reinsma, R., 'Sociaal-economische denkbeelden van Fransen van de Putte', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 70 (1957) 62-75.
- Reinsma, R., 'Brieven van I.D. Fransen van de Putte uit diens planterstijd', *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* 71 (1957) 160-185.
- Reinsma, R., 'De autobiografie van Jan Jacob Rochussen (1797-1871)', *Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap* 73 (1959) 54-138.
- Reinsma, R., 'Keuchenius als tegenhanger van Fransen van de Putte', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 74 (1961) 194-202.
- Reinsma, R., 'De cultuurprocenten in de praktijk en in de ogen der tijdgenoten', *Geld en geweten. Een bundel opstellen over anderhalve eeuw Nederlands bestuur in de Indonesische archipel* (Den Haag 1980).
- Reitsma, S.A., *S.E.W.Roorda van Eysinga. De dichter van sentot's vloekzang. Overdruk uit het Haagsch Maandblad maart-april 1941 – Deel XXXV – nummer 3 en 4* (Leiden zj).
- Riel, H van, *Geschiedenis van het Nederlandse liberalisme in de negentiende eeuw* (Assen 1982).
- Riesz, *Wat behoeft Java? Eenige denkbeelden over bestuur en arbeid.* ('s Gravenhage 1860).
- Riet, D.A. van de, 'J. Kappeyne van de Coppello, 1822-1895', *Van Thorbecke tot Telders. Hoofdpersonen uit de geschiedenis van het Nederlandse liberalisme vóór 1940* (Assen/Maastricht 1993).
- Rijn, Jaap van, *De eeuw van debat. De ontwikkeling van het publieke debat in Nederland en Engeland 1800-1920* (Amsterdam 2010).
- Renders, Hans, 'Privé in de politieke biografie', *Privé in de politieke biografie* (Amsterdam 2007) 7-13.
- Rochemont, J.I. de, *Loudon en Atsjin* (Batavia/Amsterdam 1875).

- Rochussen, J.J., *Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indië in antwoord op sommige vragen van Jhr J.P. Cornets de Groot van Kraayenburg* ('s Gravenhage 1853).
- Roorda van Eysinga, S.E.W., *Mijne verbanning en mijn vloekzang. Eene andere waarheid dan de officiële* (Amsterdam 1866).
- Rooy, Piet de, *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (Amsterdam 2002).
- Sagittarius, *Parlementaire portretten. De aftredende helft van de Tweede Kamer der Staten-Generaal* (Amsterdam 1869).
- Salak, *De deugdelijkheid van het tegenwoordige cultuurstelsel op Java tegenover het gewaagde en gevaarlijke van vrijen arbeid op groote schaal* (Amsterdam 1860).
- Santen, J.H. von, 'Sinds wanneer zit men links en rechts in de Tweede Kamer? Een raadselachtig probleem', *De negentiende eeuw* 26 (2002) 122-142.
- Sas, N.C.F. van, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit 1750-1900* (Amsterdam 2004).
- Schagen van Leeuwen, J.A.N., *De ondergang van de Cornelia. Herinneringen neergeschreven door haren gezagvoerder* ('s Gravenhage 1934).
- Schell, Simone, *Wiwill. Kroonprins van Oranje. Kind tussen twee vuren* (Amersfoort 1994).
- Scheltema, Mr. Jacobus, *Volksgebruiken der Nederlanders bij het vrijen en trouwen* (Utrecht 1832).
- Schilfgaarde, Mr.P. van, 'Thorbecke tegenover Fransen van de Putte in 1866', *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* 74 (1960) 44-67.
- Schlegel, G, *Levensschets van Hermann Schlegel. Aangeboden door Dr.G. Schlegel te Leiden* (Amsterdam 1884).
- Schulte Nordholt, N.G., 'De positie van de lurah', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde (van Nederlands-Indië)* 138 (1982) I (Leiden), 98-128.
- Sloet tot Oldhuis, Mr, *Brief van een ingezeten te Batavia, den heer Mr. Sloet tot Oldhuis over den landverkoop op Java* ('s Gravenhage 1849).
- Slijkerman, D, *Het geheim van de ministeriële verantwoordelijkheid. De verhouding tussen koning, kabinet, Kamer en kiezer, 1848-1905* (Amsterdam 2011).
- Smelik, J.C., Hogensteijn, C.M., Janssen, W.J.M., A.J. Duymaer van Twist. *Gouverneur-generaal van Nederlands-Indië (1851-1856)* (Zutphen 2007).
- Stapelkamp, H, *Oorlog in Atjeh. Het journaal van luitenant-ter-zee Henricus Nijgh, 1873-1874* (Zutphen 2010).
- Stokvis, Pieter, *Het intieme burgerleven. Huishouden, huwelijk en gezin in de lange 19de eeuw* (Amsterdam 2005).
- Stuurman, Siep, *Wacht op onze daden. Het liberalisme en de vernieuwing van de Nederlandse staat* (Amsterdam 1992).

- Sutherland, Heather, *The making of a bureaucratic elite. The Colonial Transformation of the Javanese Priyayi* (Kuala Lumpur/Hong Kong 1979).
- Sypsteyn, Jhr.C.A. van, *Afschaffing der slavernij in de Nederlandsche West-Indische koloniën* (1866).
- Swart, Erik, *Thorbecke. De scheppende kracht van de natie. Het liberalisme volgens J.R. Thorbecke. Een bloemlezing gekozen en ingeleid door Erik Swart* (Amsterdam 2007).
- Taal, G, *Liberalen en radicalen in Nederland 1872-1901* (Den Haag 1980).
- Tadema, W., *Indische brieven van Mr. Wop over koloniale hervorming* ('s Gravenhage 1866).
- Tamse, C., *Memoires van een enfant terrible. Politieke herinneringen van de Zeeuwse liberale afgevaardigde Mr. Daniël van Eck aan vijfendertig jaar Kamerlidmaatschap 1849-1888* (zp 1975).
- Tamse, C.A., 'Het tweede kabinet Thorbecke', *Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Nederland en België 1840-1914*(AGN) *Nieuwste tijd* 12 (Bussum 1977) 399-404.
- Tanja, Erie, *Goede politiek. De parlementaire cultuur van de Tweede Kamer, 1866-1940* (Amsterdam 2010).
- Taylor, M., *Maantafels* (Dordrecht 1839).
- Taylor, Jean Gelman, *The social world of Batavia. European en Eurasian in Dutch Asia* (University of Wisconsin Press 1983).
- Teeuw, A., 'Levensbericht W.H. Rasser', *Jaarboek Amsterdam* 1973, 214-221.
- Tennekes, J., 'De bevolkingsspreiding der residentie Bezoeki in 1930', *Drie geografische studies over Java. Feestbundel ter gelegenheid van het negentig jarig bestaan van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap* (Ts KNAG LXXX) (leiden 1963) 309-423.
- Termorshuizen, G., *P.A. Daum. Journalist en romancier van tempo doeloe* (Amsterdam 1988).
- Termorshuizen, G., *Journalisten en heethoofden. Een geschiedenis van de Indisch-Nederlandse dagbladpers 1744-1905* (Amsterdam/Leiden 2001).
- Termorshuizen, Gerard, 'De Atjeh-oorlog in de Indische pers. Polemieken en spektakel', Liesbeth Dolk (red.), *Atjeh. De verbeelding van een koloniale oorlog* (Amsterdam 2001).
- Touwen, L.J., 'Paternalisme en protest. Ethische politiek en nationalisme in Nederlands-Indië, 1900-1942', *Leidschrift*, 15 III (december 2000) 67-94.
- Turpijn, Jouke, *Mannen van gezag. De uitvinding van de Tweede Kamer 1848-1888* (Amsterdam 2008).
- Turpijn, J., Van Zanten, J., 'De opvoeding van Willem en Wiwill', *Het eenzame gelijk. Hervormers tussen droom en daad 1850-1950* (Amsterdam 2009).
- Veer, Paul van 't, *Geen blad voor de mond. Vijf radicalen uit de negentiende eeuw met reproducties van foto's, schilderijen en prenten* (Amsterdam, 1958).
- Veer, Paul van 't, 'Atjeh 1873, een oorlog op papier', *De Gids* 130 (1967) 164-178.

- Veer, Paul van 't, *De Atjeh-oorlog* (Amsterdam 1969).
- Veer, Paul van 't, 'Multatuli in de politiek', *Maatstaf* 17 (1969-1970) 728-740.
- Veer, Paul van 't, 'De machthebbers van Indië', *Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 86 (1971) 40-46.
- Veer, Paul van 't, *Maar majesteit. Koning Willem III en zijn tijd. De geheime dagboeken van minister A.W.P. Weitzel* (Amsterdam 1980).
- Velde, Henk te, Van Grondwet tot grondwet. Oefenen met het parlement, partij en schaalvergroting 1848-1917', Remieg Aerts, Herman de Liagra Böhl, Piet de Rooy e.a, *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen 1990) 111-194.
- Velde, Henk te, 'Kappeyne tegen Kuiper of de principes van het politieke spel', *De eenheid en de delen. Zuilvorming, onderwijs en natievorming in Nederland 1850-1900* (Amsterdam 1996).
- Velde, Henk te, 'Onderwijzers in parlementaire politiek. Thorbecke, Guizot en het Europese doctrinaire liberalisme', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 113 III (1998) 323-343.
- Velde, Henk te, *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (Amsterdam 2002).
- Velde, Henk te, *Sprekende politiek. Redenaars en hun publiek in de parlementaire gouden eeuw* (Amsterdam 2015).
- Velde, Paul van der, *Een Indische liefde. P.J. Veth (1814-1895) en de inburgering van Nederlands-Indië* (Hilversum 2000).
- Velde, Paul van der, 'De Zeeuwse lijnen van P.J. Veth', *Zeeuws Tijdschrift* 2000/6 41-45.
- Verberne, L.G.J., Brugmans, H., *Geschiedenis van Nederland deel 8 Nieuwste geschiedenis* (Amsterdam 1938).
- Verbrugge, Viruly, *Het inlandsch onderwijs in Nederlandsch Indië volgens het verslag over 1865* (Rotterdam 1865).
- Verslag Indisch Genootschap*, nummer 3, 26 mei 1862, 24 maart 1863.
- Veth, P.J., 'De cultuur-wet III', *De Gids* 30 I (1866) 475-499.
- Veth, P.J., 'De cultuur-wet V', *De Gids* 30 II (1866) 274-332.
- Veth, P.J., 'De phases der bestrijding van het koloniale stelsel', *De Gids* 33 I (1869) 100-122.
- Viersen, J., *Minister Mr.P.P. van Bosse en de fiscale wetgeving rond het midden van de 19^e eeuw* (Epe 1996).
- Visser, C, *Vernieuwing van het lager onderwijs in Zeeland in de eerste helft van de negentiende eeuw* (Vlissingen 1995).
- Vissering, Mr.S., 'Onze politieke opvoeding', *Verzamelde geschriften. Tweede bundel met portret* (Leiden 1889).

- Voerman, G, 'Liberalen op een tweesprong. Liberale Unie, Vrijzinnig-Democratische Bond en de Bond van Vrije Liberalen aan het begin van de 20ste eeuw (1901-1921)', *DNPP Jaarboek 1988*, 102-130.
- Vogel, H.A.F de, 'Dagboek van een Nederlands bestuursambtenaar uit het midden van de negentiende eeuw', *Geld en Geweten. Een bundel opstellen over anderhalve eeuw Nederlands bestuur in de Indonesische archipel. I De negentiende eeuw. Samengesteld en ingeleid door Prof.dr. C Fasseur* (Den Haag 1980).
- Vollenhoven, C. van, 'Fransen van de Putte (1822-1902)', *De Gids* 86 I (1922) 505-510.
- Vollenhoven, C. van, 'Thorbecke op de kaak', *De Gids* 93 IV (1929) 370-378.
- Vollenhoven, C. van, 'De geschiedenis van het amendement-Poortman op het ontwerp-cultuurwet (mei 1866)', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 86 I (1930) 612-614.
- Voogd, A., *De scheepvaart op Indië en de Rotterdamsche Lloyd* (Rotterdam 1924).
- Vosmaer, C., 'Levensschets van Mr.P.A.S. van Limburg Brouwer', *Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden (1874-1875)* 3-30.
- Vries, Boudien de, 'Doe mij maar een Spa. Opkomst en neergang van het kuuroord', *Geschiedenis magazine jaargang 41 nummer 6 (augustus-september 2006)*.
- Vries, C.W de., *De ongekende Thorbecke*, (Amsterdam 1950).
- Warnsick, J.C.M., *De kweekschool voor de zeevaart en de stuurmanskunst 1785-1935* (z.p. 1935).
- Welderen baron Rengers, Mr.W.J. van, *Schets eener parlementaire geschiedenis van Nederland van 1849 tot 1901, Eerste deel 1849-1891* ('s Gravenhage 1948).
- Wertheim, W.F, 'De geest van het Oostindisch Gouvernement, honderd jaar geleden. I', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 117 no.3 (Leiden 1961) 305-343.
- Wertheim, W.F, *Indonesië van vorstenrijk tot neo-kolonie* (Amsterdam 1994).
- Westendorp Boerma, J.J., *Johannes van den Bosch als sociaal hervormer: de maatschappij van weldadigheid* (Amsterdam 1927).
- Willems, Wim, Raben, Remco, Bosma, Ulbe e.a., *Uit Indië geboren. Vier eeuwen familiegeschiedenis* (Zwolle zd).
- Woud, A van der, *Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland* (Amsterdam 2013).
- Wijck, H.C. van der, *Onze koloniale staatkunde. Een beroep op het Nederlandsche volk* ('s Gravenhage 1865).
- Quarles van Ufford, J.K.W., 'Levensbericht van P.J.B.C. Robidé van der Aa', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 1803-1900* (Leiden 1887) 204-236.
- Zanden, Dr. Jan Luiten van, Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914. Staat, instituties en economische ontwikkeling* (Meppel 2000).
- Zillesen, H., 'Isaïc Dignus Fransen van de Putte', *Elsevier Maandschrift* 12 deel 23 (1902) 225-232.

-Zimmerman, J.C., 'De jongste waarschuwing uit Nederlandsch-Indië', *De Gids* 23 II (1859), 346-371.

-Zimmerman, J.C., 'P.A.S. van Limburg Brouwer', *De Gids* 37 II (1873) 501-504.

-Zwart, Jan, *A.J. Duymaer van Twist. Een historisch-liberaal staatsman 1809-1887* (Utrecht 1939).

-Zwitzer, H.L., 'Jhr.Jacobus Catharinus Cornelis den Beer Poortugael (1832-1913)', *Biografisch Woordenboek van Nederland*, deel V, 22.